

czące badań nad prasą polonijną zainspirują niejedną nową temat. Skromny w sumie nakład książki nie pozwala bowiem liczyć na to, by trafiła ona do masowego odbiorcy, choć nie można wątpić, iż w szerokim kręgu czytelnictwa spotykałaby się z przychylnym przyjęciem.

Piotr Kraszewski

ANDRZEJ KAPISZEWSKI: *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*. Wrocław 1978, 195 ss. PAN, Komitet Badania Polonii Zagranicznej, Biblioteka Polonijna, 2.

W historii socjologicznych, a przede wszystkim psychologicznych badań stosunków interetnicznych szczególnie miejsce zajmują dociekania nad świadomością społeczną grup etnicznych. Przedmiotem tych badań jest m. in. problem kształtowania i funkcjonowania wyobrażeń o grupie własnej i obcej, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i grupowym. Badania nad wyobrażeniami etnicznymi dotyczyć mogą nie tylko subiektywnych opinii jednostkowych, lecz także elementów zobiektywizowanej opinii publicznej. Źródła zainteresowań tymi opiniami należy szukać głównie w ich oddziaływaniu na postawy jednostek i grup etnicznych zarówno w stosunkach między nimi, jak też w ramach społeczeństwa globalnego.

„Analiza tej problematyki możliwa jest między innymi przez badanie powszechnie istniejących stereotypów i autostereotypów” — pisze A. Kapiszewski we wstępie do omawianej tu pracy.

Kategoria stereotypu, definiowanego najogólniej jako „obraz w głowie” rzeczywistości (zazwyczaj pewnego jej fragmentu), została użyta początkowo do analizy zjawiska tworzenia i funkcjonowania opinii publicznej i propagandy (W. Lippmann, *Public Opinion*. New York 1922). Stereotypowe, według Lippmanna, uproszczone, wartościujące, często fałszywe widzenie rzeczywistości jest wynikiem ograniczonych możliwości umysłu ludzkiego i dążenia człowieka do ekonomizacji poznania. Klasyczne lippmannowskie rozumienie pojęcia stereotypu A. Kapiszewski słusznie określa jako „intuicyjne” (s. 14) — także w tym sensie, że odpowiada jego znaczeniu potocznemu. Różnym natomiast sposobem definiowania naukowego stereotypu poświęca autor znaczną uwagę: wraz z rozdziałem II omawiającym tradycje i rezultaty badań nad stereotypami etnicznymi, ta część pracy stanowi blisko połowę całości. Ten fragment książki będący przeglądem artykułów publikowanych na łamach specjalistycznych czasopism, np. psychologicznych, jest szczególnie cenny, pozwala bowiem prześledzić teoretyczną problematykę stereotypów. Autor, zmuszony — jak się wydaje — przytłaczającym materiałem psychologicznym, jak i pragnący nawiązać do istniejącej systematyzacji definicji stereotypów (por. C. B r i g h a m, *Ethnic Stereotypes*. „Psychological Bulletin” 1971, 76, 1, ss. 15 - 38), przedstawił

„Typologię odmiennych sposobów określania zakresu znaczeniowego pojęcia stereotypu, opartą w zasadzie na różnych procesach psychicznych, w wyniku których — zdaniem autorów — powstaje stereotyp” (s. 15).

Wyróżnia więc definicje, w których stereotyp występuje jako: 1) generalizacja, 2) kategoryzacja, 3) nawyk, 4) wyobrażenie, 5) wierzenie oraz 6) inne definicje stereotypu. Prezentowana typologia posiada zasadniczą słabość — jest nierozłączna. Wyrwana z większej całości definicja G. W. Allporta — „stereotyp jest wy-

olbrzymionym wizerzeniem skojarzonym z kategorią [...], stereotypową generalizacją o kategorii” — może zarówno pretendować do egzemplifikacji definicji typu drugiego, lecz równie dobrze typu pierwszego czy czwartego. Podobnych przykładów wśród cytowanych przez Kapiszewskiego definicji jest więcej. Dlaczego np. definicja M. Karlinsa, L. T. Coffmana, G. Waltensa, dla których stereotypy są „uogólnionymi impresjami o grupach”, umieszczona została wśród „innych definicji stereotypu” (ss. 24 - 25), choć impresje należy przecież rozumieć jako wyobrażenie? Tak skonstruowana typologia pozwala jednak czytelnikowi na ogarnięcie złożoności mechanizmów psychicznych (niestety, w znacznie mniejszym stopniu procesów społecznych — zasadniczych dla powstania i funkcjonowania stereotypów). Przy swojej szczegółowości przedmiotowej jest to jednak także typologia zbyt ogólna, przeważnie nie podkreślająca specyficznych cech stereotypów etnicznych, które są przedmiotem analizy w omawianych badaniach. Autor chyba zbyt zaufał wspomnianej pracy Brighama, na co wskazują także niektóre błędne bądź pominięte cytowania (por. np. przypisy 23, 28, 53 z rozdz. I książki Kapiszewskiego z odpowiednio 17, 18, 19 stroną w cytowanej pracy Brighama). Pewna nie logiczność występuje także w skonstruowanej przez autora definicji własnej stereotypu:

„Stereotyp to wyobrażenia o danej grupie etnicznej, istniejące w świadomości członków danej grupy, w postaci zbioru powiązanych ze sobą sądów przekonaniowych” (s. 27).

„Przekonanie — jak pisze T. Szaciło na stronie 70 swojej książki *pt. Przekonania* (Warszawa 1967) — jest to intelektualny stan pewności co do słuszności lub realności poglądu na określony przedmiot”.

Czy więc mówienie o sądach przekonaniowych zamiast po prostu o przekonaniach, „ponieważ — jak sądzi Kapiszewski — ludzie wierzą w owe wyobrażenia jako charakterystyki określonej grupy” (s. 27), ma sens? Zgadzam się z autorem tej definicji, że traktowanie stereotypu jako wyobrażenia jest uzasadnione, chociaż wymaga przedstawienia bliższej specyfiki tych wyobrażeń, różniących je wobec wyobrażeń w ogóle. Kapiszewski wymienia następujące cechy stereotypowych wyobrażeń:

1. Jednostka nie jest w stanie dowieść, na jakiej drodze w jej świadomości powstało dane wyobrażenie.
2. Wyobrażenia te jednostka odnosi do grupy jako całości, nie rozróżniając jej członków.
3. Wyobrażenia te posiadają grupowy charakter.
4. Cechy, jakie jednostka przypisuje grupie, stamowią powiązany zespół charakterystyk, którym jednostka posługuje się łącznie, w postaci syndromu.
5. Wyobrażenia te są odporne na zmiany.

W rozdziale I autor, obok wspomnianych już rozważań, określa także autostereotyp jako stereotyp grupy własnej. Warto dodać, że w nauce przyjęło się także pojęcie heterostereotypu. Możemy więc mówić o trzech (autostereotyp — wyobrażenie grupy własnej, stereotyp — wyobrażenie grupy własnej przez grupę obcą i heterostereotyp — wyobrażenie grupy obcej), a nawet czterech (terestereotyp — „rzeczywisty” obraz grupy powstały przez porównanie stereotypów grupy z jej autostereotypami) typach wyobrażeń grupowych.

Kapiszewski przeprowadza także analizę znaczenia stereotypu w porównaniu z takimi pojęciami, jak uprzedzenie, postawa, dyskryminacja. Przed omówieniem własnych dociekań autor przedstawia jeszcze ważniejsze badania nad stereotypami etnicznymi (zabrakło tutaj nawiązania do francuskich prac z tego zakresu, natomiast z publikacji polskich autor nie wspomina m. in. o znaczącej książce Zofii

Mitosek, *Literatura i stereotypy*, Waclaw 1974), metody i techniki (poczynając od klasycznych prac B. Katza i K. W. Braly'a z lat trzydziestych), omawia wymiary stereotypu (treść, jednorodność, kierunki, intensywność), ich prawdziwość i sztywność. Stereotyp, a właściwie stereotypy, polskiej grupy etnicznej w społeczeństwie amerykańskim analizował autor w kilku płaszczyznach, sięgając, do różnego rodzaju źródeł informacji; obok przeglądu badań prowadzonych dotychczas w USA nad tym zagadnieniem (niekawe że osiągnęte wyniki były niezwykle zróżnicowane — od negatywnych do pozytywnych charakterystyk) i analizy *polack jokes*, omawia wyniki własnych badań prowadzonych wśród 456 studentów z 10 amerykańskich wyższych uczelni. Badanym studentom przedstawiono listę 73 cech reprezentujących „tak osobowość, jak i charakter i wygląd zewnętrzny” (s. 101). Cechy te ocenione zostały na pięciopunktowej skali pozytywności — negatywności. Wykorzystywany w badaniach kwestionariusz pozwalał autorowi na ocenę stopnia asymilacji badanych grup etnicznych: WASP, Murzynów, Niemców, Irlandczyków, Włochów, Żydów i Polaków. Prowadzenie badań umożliwiających porównywanie stereotypów i autostereotypów, stopnia asymilacji różnych grup etnicznych w USA uważam za niezwykle ważne dla oceny stereotypów polskiej grupy etnicznej. Autor nie jest jednakże konsekwentny. W rozdziale VII, w którym rekonstruuje stereotypy Amerykanów polskiego pochodzenia, nie podaje np. miary tych stereotypów wśród grupy żydowskiej (por. tab. 29, s. 137). W dalszej części tego rozdziału znajdujemy interesujące rozważania, w których autor szuka zależności między elementami przestrzeni społecznej i treścią stereotypów i autostereotypów. Najważniejsze z prezentowanych tu tez są następujące: „uczelnia kształtuje w daleko większym stopniu treść stereotypów niż autostereotypów” (s. 145), „postać stereotypów i autostereotypów zależy (...) od specyficznych cech osobowości kobiet i mężczyzn” (s. 146), „wiek determinuje nieco większą liczbę wyborów cech autostereotypu niż stereotypu” (s. 146), „otrzymane rezultaty wyraźnie wskazują na sztywność stereotypów i autostereotypów w płaszczyźnie generacyjnej” (s. 147), „intensywność stereotypu (...) jest silnie uzależniona od wykształcenia rodziców” (s. 148), „pozytywność autostereotypu badanych studentów pochodzenia polskiego maleje wzdłuż *continuum* ich pochodzenia klasowego” (s. 149). Wyniki badań pozwalają na postawienie tezy, iż „w procesach asymilacji ulega zmianie stosunek emocjonalny zarówno do grupy dominującej, jak i do własnej grupy” (s. 151). Jest to pozytywne zjawisko, bowiem sprzyja zastępowaniu negatywnych wyobrażeń stereotypami bardziej pozytywnymi.

Książka Andrzeja Kapiszewskiego jest pracą godną odnotowania. Przybliżyła ona polskiemu czytelnikowi problematykę ważką nie tylko dla badań polonijnych. Pilotażowy charakter badań znacznie ogranicza możliwość zastosowania wniosków, ale zachęca też do dalszych poszukiwań.

Aleksander Miklaszewski

Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie. Wybór pamiętników nadesłanych na konkurs Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w 1972 r. Do druku przygotował i wstępem opatrzył Benedykt Heydenkorn. T. II, Toronto, Canada 1977. Kongres Polonii Kanadyjskiej, Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy. Prace 12.

Z dużym zadowoleniem przyjąć należy ukazanie się drugiego tomu *Pamiętników imigrantów w Kanadzie*, zawierającego dalszą część planu konkursu ogłoszo-